

Jezikovna krajina na naselitvenem območju Slovenk in Slovencev v Italiji

Maja Mezgec, Zaira Vidau

Izveček

Jezikovna krajina obsega različne napise na javnih mestih. V večjezičnem prostoru, kakršno je naselitveno območje Slovenk in Slovencev v Italiji v deželi Furlaniji - Julijski krajini, odraža razmerja družbene moči in status manjšinske jezikovne skupine. Prispevek je namenjen analizi jezikovne krajine na tem območju. V prvem delu so predstavljena temeljna teoretična izhodišča o jezikovni krajini in pomenu javnih napisov v manjšinskem jeziku. V drugem delu so povzete glavne ugotovitve dveh SLORI-jevih raziskav, v zaključnem delu pa avtorici nakaževa primerjavo med raziskavama (2015 in 2021), podava problemsko obravnavo koncepta jezikovne krajine v FJK ter opredeliva glavna priporočila.

Kljub dolgoletni enojezični jezikovni politiki Italijanske republike je na preučevanem območju mogoče prepoznati pozitiven učinek izvajanja zaščitne zakonodaje na prisotnost slovenščine na javnih napisih in pri oblikovanju večjezične jezikovne krajine. Družbeni status slovenskega jezika je treba sicer še utrditi, predvsem njegovo javno rabo pri zasebnikih, kar pa zahteva dolgoročna prizadevanja.

Ključne besede: jezikovna krajina, vidna dvojezičnost, jezikovna politika, status jezika, narodne manjšine, slovenski jezik v Italiji, slovenska narodna skupnost v Italiji

1 Uvod

Raziskave o jezikovni pokrajini obsegajo preučevanje napisov na javnih mestih, kot so napisi na trgovinah, plakati in drugi napisi javne ali zasebne narave. Napisi so lahko odlično ogledalo, iz katerega je razvidna vloga, ki jo imajo jeziki v določenem okolju, in so odličen pokazatelj družbenih odnosov med različnimi jezikovnimi skupnostmi. Jezik javnih napisov odraža razmerja družbene moči, status jezikovnih skupin na danem območju in raven njihove vključenosti v procese odločanja, še posebej ko so regije in območja večjezični in na njih živijo prepoznane jezikovne skupnosti (Mezgec, 2016). Javna raba jezika pozitivno vpliva na družbeno identiteto pripadnikov in pripadnic jezikovne manjšine, saj je jezik močan identitetni simbol (Grgič, 2016; Jagodic, Kaučič Baša, Dapit 2017; Pertot, 2011). Napisi torej ne gre obravnavati samo v luči njihove komunikacijske namembnosti, saj ima uporaba več in različnih jezikov tudi globlji, simbolični pomen. Napisi zrcalijo rabo različnih jezikov v prostoru, tako v konkretnem, fizičnem smislu kot v prenesenem pomenu, kajti neposredno odražajo družbeno rabo jezika v javnosti in njegov status (Cenoz, Gorter, 2006; Coluzzi, 2012; Gorter, 2006; Landry, Bourhis, 1997; Tufi, 2013).

Uporaba jezika/-ov v napisih je lahko predpisana in normirana ali pa ne, odvisno od t. i. jezikovne politike oz. predpisov in drugih pravnih določil. Navadno je uporaba manjšinskega jezika predpisana in normirana v napisih javne uprave in javnih napisih. Tudi območja rabe manjšinskega jezika v javnih napisih so v skladu s sodobno zakonodajo pravno določena, običajno na občinski ali pokrajinski ravni (Vidau, 2017a).

Prispevek je namenjen analizi jezikovne krajine na naselitvenem območju Slovenk in Slovencev v Italiji, in sicer na Tržaškem, Goriškem in Videmskem¹ v deželi Furlaniji - Julijski krajini. V prvem delu so predstavljena temeljna teoretična izhodišča o jezikovni krajini in pomenu javnih napisov v manjšinskem jeziku. V drugem delu so povzete glavne ugotovitve dveh relevantnih SLORI-jevih raziskav na terenu, s katerima sva avtorici (Mezgec, 2015; Vidau, 2022) z različnimi metodološkimi pristopi preučili jezikovno krajino na slovensko govorečem območju v deželi Furlaniji - Julijski krajini (FJK). Gre za raziskavi, v katerih je bilo obravnavano v tem prostoru manj raziskano področje. Obenem so bili uvedeni najnovejši metodološki pristopi za analizo jezikovne pokrajine, pri katerih sva se zgledovali po drugih

1 Na Videmskem zajema območje slovenskega naselitvenega prostora Kanalsko dolino, Rezijo ter Benečijo s Terskimi in Nadiškimi dolinami.

manjšinskih okoljih, kjer so bile sorodne raziskave že opravljene in upoštevane metodologije že preverjene v praksi. Ugotovitve obeh raziskav o jezikovni krajini nakazujejo raven realne rabe slovenščine v javnih napisih v Italiji. Obe raziskavi sta dragocen vir podatkov, ki omogoča oblikovanje celostne slike stanja in predstavlja strokovno osnovo za oblikovanje jezikovnih politik. V zaključnem delu nakaževa primerjavo med raziskavama (2015, 2021), podava problemsko obravnavo koncepta jezikovne krajine in svojo kritično oceno jezikovne krajine v FJK ter opredeliva glavna priporočila, namenjena oblikovanju ustreznih jezikovnih politik na področju javne rabe slovenščine v javnih napisih.

2 Raziskovalna vprašanja in metodologija

S pomočjo pregleda znanstvene literature in že omenjenih raziskav sva preučili predvsem tri razsežnosti problema: (1) značilnosti jezikovne krajine in obseg prisotnosti slovenščine v napisih, kjer raba slovenščine ni normirana in predpisana, (2) sliko stanja na področju uporabe slovenščine v toponimih in na cestnih oznakah v skladu z veljavno zakonodajo ter (3) razvojne perspektive in odprta vprašanja rabe slovenščine v napisih za javnost.

Pri preučevanju prve razsežnosti sva se opirali na *Raziskavo o jezikovni krajini na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji*, ki jo je opravil Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) (Mezgec, 2015)². Po metodologiji, ki sta jo razvila Lundry in Bourhis (1997), je bilo naselitveno območje slovenske skupnosti v Italiji za potrebe zbiranja podatkov vzorčeno tako, da se zagotovi čim boljša reprezentativnost in posledično zanesljivost podatkov za dve tipologiji območij: večja urbana središča in manjša naselja. Vzorčena so bila območja poselitve in evidentirane reprezentativne ulice oz. predeli naselij, v katerih je potekalo zbiranje podatkov s fotografiranjem vseh napisov, ki so vidni s ceste. Raziskovalno enoto je predstavljal vsak napis posebej in za vsakega je bila opravljena analiza kraja oz. lokacije in ustanove, na kateri se nahaja (npr. pročelje izpostave javne uprave, napis na izložbenem oknu, tabla z informacijami ipd.), ter analiza njegovih značilnosti: število jezikov, vrstni red jezikov,

2 Projekt *Raziskava o jezikovni pokrajini na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji* je financirala dežela Furlanija - Julijska krajina v okviru razpisa za Pobude posebnege pomena, namenjene promociji zgodovinske in kulturne dediščine slovenske manjšine – prim. črko d) drugega odstavka 18. člena DZ 26/2007; odstavke 18–20 6. člena DZ 6/2013. Poročilo je dostopno na spletni strani <http://www.slori.org/publikacije/raziskava-o-jezikovni-pokrajini-na-naselitvenem-območju-slovenske-skupnosti-v-italiji/>.

velikost, obseg besedila idr. Celoten korpus napisov, zasebne in javne narave, zajema 3879 enot.³

Pri preučevanju druge razsežnosti sva izhajali iz podatkov, zbranih v raziskavi o izvajanju 10. člena Zakona št. 38/2002 in rabi slovenščine v javnih napisih⁴ in toponimih, ki je bila opravljena na Slovenskem raziskovalnem inštitutu (SLORI) leta 2021 za Tretjo deželno konferenco o varstvu slovenske jezikovne manjšine (Vidau, 2022). Podatki so bili zbrani s fotografiranjem javnih napisov⁵ na območju dvaintridesetih občin, ki tvorijo območje izvajanja Zakona št. 38/2001, sicer pa je območje izvajanja 10. člena Zakona št. 38/2002 o rabi slovenščine v javnih napisih in toponimih nekoliko ožje in obsega sedemin dvajset občin.⁶ Zbrane fotografije so bile razvrščene v deset tipologij napisov⁷ in po jeziku.⁸ Dosegljive so na namenski spletni geografski karti.⁹

Za oblikovanje razvojnih perspektiv in iskanje odgovorov na odprta vprašanja o rabi slovenščine v napisih za javnost (tretja razsežnost raziskovalnega problema) sva povzeli in primerjali ugotovitve omenjenih raziskav, ki so služile kot iztočnica za oblikovanje razprave in kritični razmislek o možnosti oblikovanja namenske jezikovne politike, ki bi lahko dodatno okrepila

3 Izčrpnější opis metodološkega pristopa in analiza podatkov sta na voljo v poročilu Raziskava o jezikovni pokrajini na naseljenem območju slovenske skupnosti v Italiji: raziskovalno poročilo je dostopno na spletni strani <http://www.slori.org/publikacije/raziskava-o-jezikovni-pokrajini-na-naselitvenem-območju-slovenske-skupnosti-v-italiji/>.

4 Kot javni napisi so v tej raziskavi mišljeni napisi za javnost, za katere je odgovorna javna uprava.

5 Podrobneje o metodologiji fotografiranja napisov gl. Vidau (2022: 84).

6 Pet občin, in sicer Čedad, Prapotno, Špeter, Tavorjana in Tržič, ni formalno vključenih v območje izvajanja 10. člena Zakona št. 38/2001. Sicer je v občini Špeter slovenščina prisotna v javnih napisih in toponimih, čeprav ta občina še ni formalno pristopila v območje vidne dvojezičnosti (Vidau, 2022: 76).

7 Tipologije napisov so: kažipoti; table za označevanje imen ulic in trgov; znaki za območje občine in območje pokrajine; znaki za obveščanje o službah, objektih in napravah; znaki za imena služb, objektov in naprav; znaki za prepoved, omejitve, nevarnost in izrecne odredbe; turistična signalizacija; napisi na zabojnikih za ločevanje odpadkov; znaki na avtobusnih postajah, kot so urniki, imena avtobusnih postaj, znaki za avtobusno postajo in znaki na avtomatih za nakup vozovnic (Vidau, 2022).

8 Fotografije javnih napisov smo razvrstili na: slovenske, pri katerih so imena in napisi v celoti v slovenskem in italijanskem jeziku ali pa samo v slovenskem jeziku; italijanske, pri katerih so imena in napisi v celoti v italijanskem jeziku; delno slovenske, pri katerih so imena in napisi v italijanskem jeziku in delno v slovenščini.

9 Geografska karta na platformi My Google Maps je dostopna na spletni strani Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI): www.slori.org/projekti/spletna-geografska-karta-o-vidni-dvojezicnosti/.

prisotnost slovenščine v javnih napisih tudi na podlagi zbranih dobrih in slabih praks na terenu.

3 Pomen normiranja rabe manjšinskih jezikov v javnih napisih

Vidnost manjšinskega jezika v javnosti je pomembno orodje, ki omogoča ohranjanje in razvoj manjšinskega jezika in skupnosti, ki ta jezik uporablja in se v njem prepoznava. Poudarek na vidnosti manjšinskih jezikov v javnem prostoru najdemo v več mednarodnih pravnih besedilih. Temeljni besedili Sveta Evrope na področju zaščite manjšinskih jezikov in narodnih manjšin, in sicer Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih (Svet Evrope, 1992) in Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin (Svet Evrope, 1995), temeljita na pravici do rabe manjšinskega ali regionalnega jezika¹⁰ bodisi v zasebnosti bodisi v javnosti, tako v pisni kot v ustni obliki. Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin med drugim v 5. členu obvezuje države pogodbenice, da spodbujajo »take razmere, ki so potrebne, da pripadniki narodnih manjšin ohranjajo in razvijajo svojo kulturo ter ohranjajo bistvene sestavine svoje identitete, in sicer svojo vero, jezik, tradicijo in kulturno dediščino« (Svet Evrope, 1995). V 11. členu pa je predvideno, da države pogodbenice zagotavljajo pripadnikom narodnih manjšin pravico, da v jeziku svoje manjšine nameščajo »znake, napise in druge informacije zasebne narave, namenjene očem javnosti« in »napise tradicionalnih krajevnih imen, imen ulic in drugih topografskih znakov, namenjenih javnosti, tudi v jeziku manjšin« (Svet Evrope, 1995). Marten, Van Mensel in Gorter (2012: 8) omenjajo tudi Splošno deklaracijo o jezikovnih pravicah (International PEN Club Follow-up Committee, 1998), v kateri je v 50. členu razglašena pravica jezikovnih skupnosti, da imajo njihovi jeziki vidno mesto v oglaševanju, na oznakah, kašiputih in sploh v podobi krajine kot celote.

V Evropski listini o regionalnih ali manjšinskih jezikih (Svet Evrope, 1992) je med drugim omenjena pravica do rabe tradicionalne in izvirne toponomastike

10 V Evropski listini o regionalnih ali manjšinskih jezikih (1. člen) so regionalni ali manjšinski jeziki opredeljeni kot jeziki, »(i) ki jih tradicionalno uporabljajo na določenem ozemlju države državljanji te države, ki sestavljajo skupino, številčno manjšo od preostalega prebivalstva te države, in (ii) ki se razlikujejo od uradnega jezika ali uradnih jezikov te države; izraz ne vključuje niti narečij uradnega jezika ali uradnih jezikov države niti jezikov migrantov«. Medtem ko imajo manjšinski jeziki referenčno ali matično državo, v kateri so uradni jezik, so regionalni jeziki v rabi na omejenem regijskem ali pokrajinskem območju.

v regionalnih in manjšinskih jezikih. Toponimi namreč določajo kraje v okolju in omogočajo orientacijo, tako da opisujejo, klasificirajo, organizirajo in upravljajo krajino, ki jo je oblikoval človek (Marrapodi, 2006: 88–95, v Finco, 2014: 153).

Vidna raba manjšinskega jezika ima torej zelo pomembno vlogo na več ravneh, posebno pa na kulturni, družbeni, politični in jezikovni ravni. Imena krajev so izraz odnosov, ki so se oblikovali med človekom in naravo, zato imajo tudi kulturno funkcijo ohranjanja spomina določenih krajev skozi čas (Finco, 2014: 153–154). Toponimi so del simbolov določene skupnosti in izraz njihove kolektivne identitete (Finco, 2014: 154). Imajo tudi simbolno funkcijo, ker opredeljujejo ne le kraje, ampak tudi skupnosti, ki tam živijo (Finco, 2014: 154). V tem smislu so toponimi izraz vezi med posamezniki in posameznicami, ki se prepoznavajo kot del neke skupnosti, in okoljem, v katerem živijo in delujejo (Caprini, 2001: 85; Lurati, 2004: 8, v Finco, 2014: 154).

4 Jezikovna krajina in jezikovna politika

Termin *jezikovna krajina* (ang. *linguistic landscape*) se nanaša na vidnost jezika in na njegov pomen v simbolični konstrukciji javnih prostorov. Po definiciji, ki jo ponujata pionirja raziskovanja jezikovne krajine Landry in Bourhis (1997), vključuje jezikovna krajina jezik cestnih znakov in smerokazov, oglasnih plakatov, tabel z imeni ulic in trgov, napisov na trgovinah, obratih in stavbah javne uprave, a tudi jezik spontanih napisov (grafiti, obvestila, plakati itd.). Vse to oblikuje jezikovno krajino določenega prostora, regije ali urbanega naselja. Avtorja zagovarjata stališče, da ima jezikovna krajina dve temeljni funkciji, informacijsko in simbolično (Landry, Bourhis, 1997: 25). Informacijska funkcija nudi usmeritev glede jezika, ki se uporablja v določeni stvarnosti (trgovini, obratu ipd.), in odraža tudi razmerja moči med jeziki in pripadniki jezikovnih skupin. Simbolična funkcija izhaja iz pomena, ki ga ima pisana beseda za pripadnike in pripadnice jezikovne skupine. Z jezikom napisov skupina zaznamuje svoje poselitveno območje in tako uveljavi svojo moč v določenem prostoru.

Podobno velja pri toponimih, ki so sicer del jezikovne krajine. Napis/toponim, ki je viden, ima po Finco (2014: 154) identitetno-referenčno funkcijo bodisi za rezidente bodisi za obiskovalce. Avtor razlaga, da deluje kot zunanji simbol krajevne skupnosti in obenem določa njeno naselitveno območje (Finco, 2014: 154).

Jezikovno krajino sestavljajo tako napisi zasebne kot javne narave. Napisi javne narave so napisi javne uprave (državne uprave, občinske uprave, javnih agencij itd.), drugo kategorijo pa predstavljajo napisi zasebne narave (napisi zasebnikov, združenj, organizacij in družb), pri postavljanju katerih posamezniki in posameznice delujejo samostojno, ob spoštovanju veljavnih pravil javnega značaja (Landry, Bourish, 1997, v Ben Raphael in drugi, 2006: 8). Veliko avtoric in avtorjev je usvojilo opredelitev napisov »od zgoraj navzdol« (ang. top down) in »od spodaj navzgor« (ang. bottom up) Bena Raphaela in sodelavcev (2006: 14). Prvi so določeni s pravilniki: gre za napise javne narave, uprave in institucij. V drugem primeru pa so napisi posledica spontanih odločitev posameznic in posameznikov. Dejstvo je, da je jezikovna krajina nekaj dinamičnega, kar se spreminja, in obenem nekaj kompleksnega, saj jo sooblikuje več akterjev. Ni nujno, da pri oblikovanju jezikovne krajine javna uprava, zasebniki, združenja, obrati in posamezniki delujejo harmonično in skladno (Ben Raphael, 2006).

Raziskave o jezikovni krajini predstavljajo dokaj novo področje raziskovanja in so obenem dragocen pripomoček za analizo statusa in vitalnosti jezikov (Marten, Van Mensel, Gorter, 2012), predvsem manjšinskih (Cenoz, Gorter, 2006).

Odnos med jezikovno krajino in jezikovno politiko je lahko vsaj dvosmeren: jezikovna krajina je sočasno izraz določene sociolingvistične situacije in tudi sredstvo za njeno oblikovanje, tako da nove/spremenjene jezikovne politike lahko postanejo vidne, ker pripomorejo k oblikovanju novega sociolingvističnega scenarija (Dal Negro, 2009: 206) oz. preoblikujejo jezikovno krajino. Tako lahko dvo- ali večjezični napis dojamemo kot razpoznavni znak prisotnosti določene jezikovne skupnosti ali kot odraz jezikovne politike, ki pripisuje enak status obema kodoma, kar ne odraža nujno realne slike stanja, ampak zgolj jezikovno politiko, ki si prizadeva za razvoj večjezičnega prostora. Coluzzi (2009) na primeru baskovskih držav ugotavlja, da je v preučevanem primeru večja prisotnost jezika v jezikovni krajini, kot je dejansko število govorcev in govork, kar odraža učinke izbrane jezikovne politike. Zato izbire jezikovnih kodov ne gre pripisovati zgolj jezikovni skupnosti, ampak tudi sklopu bolj ali manj uradnih ukrepov jezikovnih politik, odnosu govorcev in govork do jezika in ideologiji, ki prevladuje med prebivalstvom. Jezikovne politike odigravajo ključno vlogo pri oblikovanju jezikovne krajine, tako posredno kot neposredno. Ključnega pomena pa je tudi njihovo dosledno izvajanje.

Pripadniki in pripadnice dominantne jezikovne skupine imajo nadzor nad državnim aparatom, ki je pristojen tudi za določanje rabe jezika/-ov v javnih napisih (Landry, Bourish, 1997). Položaj manjšinskega jezika v jezikovni krajini

odraža tako tudi odnos med pripadniki in pripadnicami večinske in manjšinske jezikovne skupine oz. kako pripadniki in pripadnice dominantnega jezika ravnaajo z manjšinskim jezikom ter to jezikovno skupino. Odraža tako odnos javnih upraviteljev do večjezičnosti in večnarodnosti svojega območja upravljanja, če to doživljajo kot dodano vrednost ali jo, obratno, zanikajo. Napisi v javnosti v manjšinskem ali regionalnem jeziku so lahko tudi izraz prisotnosti političnih predstavnikov in predstavnic manjšinske skupnosti v izvoljenih organih ali drugih oblikah predstavnštva na večjezičnem območju in njihovega prizadevanja, da lahko neposredno odločajo o javni rabi svojega manjšinskega jezika (Vidau, 2017b).

5 Jezikovna krajina in slovenščina v deželi Furlaniji - Julijski krajini

Prehod iz 20. v 21. stoletje so zaznamovale pomembne novosti na področju pravnega varstva slovenske narodne skupnosti v Italiji, ki vključujejo tudi urejanje javne rabe slovenščine na cestnih oznakah in v toponimih (Vidau, 2017a: 50–51). Leta 2001 je bil sprejet državni Zakon št. 38 z dne 23. februarja 2001 »Pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini« (v nadaljevanju: Zakon št. 38/2001), leta 2007 pa so bile z Deželnim zakonom št. 26 z dne 16. novembra 2007 »Deželna pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine« sprejete vsebine državnega zakona. Skupaj z državnim Zakonom št. 482 z dne 15. decembra 1999 »Pravila o varstvu avtohtonih jezikovnih manjšin« ta dva zakona urejata temeljne pravice slovenske narodne skupnosti v Italiji, v skladu s 6. členom italijanske ustave, ki uvaja načelo varstva jezikovnih manjšin, ter v skladu z evropsko in mednarodno zakonodajo za to področje.

Rabo slovenščine v javnih napisih in toponimih ureja 10. člen Zakona št. 38/2001. Predvidena je ob italijanščini na pravno opredeljenem območju izvajanja določil tega zakona v obsegu dvaintridesetih občin v deželi Furlaniji - Julijski krajini.¹¹ Na poljudni ravni in v medijih se raba slovenščine v javnih napisih in toponimih opredeljuje tudi kot vidna dvojezičnost s poudarkom na vidnosti slovenščine v javnih napisih, ki jih postavljajo javni subjekti, kot so občine, dežela, državni uradi in drugi. Pojem ima pomembno politično in zgodovinsko ozadje. Slovenščina je bila v javnosti, vključno z javnimi napisi,

11 Ta območni obseg izvajanja zaščitnih določil določa uredba predsednika republike z dne 12. septembra 2007.

prepovedana v času fašizma. Tudi v povojnem obdobju je protislovensko politično propagando posebljal politični slogan *No al bilinguismo* oz. Ne dvojezičnosti, ki je bila usmerjena proti postavljanju cestnih oznak in tabel s slovenskimi imeni krajev in napisi ter proti javni rabi slovenščine sploh. Izražala se je v različnih oblikah vandalizma, kot so mazanje in skrunjenje dvojezičnih cestnih oznak ter kulturnih spomenikov¹² in stavb slovenske skupnosti v Italiji. Te oblike vandalizma so se pojavljale še v obdobju 2008–2012 in po njem, ko so različni javni subjekti postavili dvojezične cestne oznake in toponime v skladu s sodobno zaščitno zakonodajo.¹³ Kaže, da se je val polegel, saj takih oblik skrunjenja dvojezičnih napisov med fotografiranjem cestnih tabel in oznak leta 2021 nismo opazili (Vidau, 2022). Sicer je treba poudariti, da je bila tudi po letu 2001, ko je bil izglasovan zaščitni Zakon št. 38, vidnost slovenščine v javnih napisih in toponimih v mestnih središčih Trsta in Gorice nezaželeno, tako da sta obe mestni središči ostali zunaj območja izvajanja vidne dvojezičnosti.

5.1 Raziskava, opravljena leta 2015

V nadaljevanju povzemava ključne ugotovitve raziskave o jezikovni krajini na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji, ki jo je izvedel SLORI, in jih umeščava v širše sociolingvistično ozadje. Gre za raziskavo, ki temelji na analizi eno- ali večjezičnih napisov na javnih mestih. Predmet analize je navzočnost jezika/jezikov tako v javnih (toponomastika, cestne oznake, javna obvestila/plakati itd.) kot v zasebnih kontekstih (izveski zasebnikov, oglaševanje, spontani napisi itd.). Korpus podatkov (3879 enot) zajema vse napise, ki so vidni na obravnavanem območju. Pri tem gre izpostaviti, da je večina napisov enojezičnih (83 %), manjši delež napisov pa je dvo- ali večjezičnih (15 % korpusa). V celotnem korpusu je napisov, v katerih je prisoten slovenski jezik, 356 (9 % vseh napisov). Od tega jih je 45 enojezičnih in 311 večjezičnih. Med vsemi večjezičnimi napisi je slovenščina prisotna v 53 % primerov, kar pomeni, da je zastopana na vsakem drugem večjezičnem napisu (Mezgec, 2015). Zbrani podatki kažejo, da se jezikovna krajina na preučevanih območjih predstavlja kot pretežno enojezična (85 % vseh zbranih napisov je enojezičnih, med temi jih je večina, 91 %, samo v italijanščini), pretežno italijanska. Taka slika

12 O napadih na partizanske spomenike v obdobju od sedemdesetih let prejšnjega stoletja dalje gl. Klavžan (2012).

13 Območje izvajanja 10. člena Zakona št. 38/2002 o rabi slovenščine v javnih napisih in toponimih je bilo uradno določeno v obdobju 2008–2012 na podlagi postopka, ki ga je vodil Institucionalni paritetni odbor za probleme slovenske manjšine, gl. Vidau (2022: 75–76).

stanja odraža dolgoletno jezikovno politiko Italije, ki ni podpirala jezikovne in etnične različnosti italijanske države. Šele novejša zakonodaja predpisuje rabo manjšinskih jezikov in v jezikovni krajini, ki je bila predmet raziskave, je mogoče razpoznati paradoks, da je sedaj pod normativno prisilo ravno javna uprava, vključno s koncesionarji javnih storitev, najbolj dosledna pri zagotavljanju in izpostavljanju vidne večjezičnosti. Dalje tudi v primeru dvojezičnih občin (Nabrežina in Doberdob) ostaja 40 % napisov brez slovenščine¹⁴ (Mezgec, 2015).

Nevidnost manjšinskih jezikov je opazna zlasti v večjih urbanih naseljih, predvsem v Trstu¹⁵ (Mezgec, 2015), kar so ugotavljali že avtorji in avtorice predhodnih raziskav (Kaučič Baša, 1997; Tufi, 2013).

Zanimiv je tudi podatek o večjezičnih napisih. Iz analize večjezičnih napisov (585) izhaja, da je tako v Trstu kot v Gorici tretjina večjezičnih napisov brez slovenščine. Se pravi, da tudi ko gre za napis, ki je po svoji naravi večjezičen, slovenščina ni samodejno vključena (Mezgec, 2015).

Zbrani podatki tudi kažejo, da je slovenščina v najmanjši meri prisotna pri napisih zasebnikov (5 % s slovenščino in 95 % brez slovenščine), med javnimi ustanovami jih je 17 % (83 % brez slovenščine), med koncesionarji javnih storitev pa 22 % (78 % brez slovenščine) (Mezgec, 2015). Slika stanja torej kaže, da so javna uprava in napisi javnega značaja bolj dosledni pri izvajanju dvojezičnosti kot zasebniki, čeprav javna uprava in koncesionarji javnih storitev močno zamujajo pri izvajanju določil iz 10. člena Zakona št. 38/2001 (Sussi in drugi, 2011).

Na osnovi majhne prisotnosti napisov v slovenščini lahko izpostavimo dvoje pomembnih ugotovitev: (1) Slovenščina je povečini prisotna le, če je to predpisano. V tem kontekstu imata jezikovno načrtovanje in razvoj ustreznih jezikovnih politik lahko pomembno vlogo pri oblikovanju jezikovne krajine danega teritorija. (2) Napisi samo v italijanščini si utirajo pot tudi v krajih z največjim deležem prisotnosti slovensko govorečega prebivalstva, kjer bi pričakovali, da je slovenščina prisotna v vseh napisih (Mezgec, 2015). V dveh dvojezičnih občinah smo preverili, koliko je enojezičnih napisov izključno v

14 V zbranem korpusu je največ napisov s slovenščino med napisi dvojezičnih občin Doberdob (63 %) in Nabrežina (58 %): v obeh primerih vrednosti presegajo polovični prag, ostaja pa vseeno dovršen del napisov (37 % in 42 %), na katerih slovenščina ni prisotna. Če upoštevamo obe dvojezični občini skupaj, je napisov s slovenščino 60 % (enojezičnih napisov v slovenščini in večjezičnih napisov s slovenščino).

15 V Trstu je bilo ugotovljenih 1,7 % napisov (tudi) s slovenščino, v središču Gorice pa 6,9 %.

italijanščini: v Nabrežini je od 58 enojezičnih napisov večina v italijanščini (82,8 %), manjši delež pa v slovenščini (15,5 %); v Doberdolu pa je od 44 enojezičnih napisov 75 % vseh v italijanščini, preostalih 25 % pa v slovenščini. Podatki niso posebej spodbudni.

5.2 Raziskava, opravljena leta 2021

V naslednjih odstavkih bova predstavili relevantne izsledke raziskave o izvajanju 10. člena Zakona št. 38/2002 in rabi slovenščine v javnih napisih in toponimih, opravljene leta 2021 (Vidau, 2022).

Od skupaj 4505 zbranih fotografij javnih napisov je največ vidne slovenščine na Tržaškem, saj dosega dobre tri četrtine (76 % od skupaj 1722 fotografij javnih napisov na Tržaškem) (Vidau, 2022: 102). Na Videmskem in Goriškem je položaj javnih napisov s slovenščino v bistvu enak. Teh je v relativnem merilu skoraj za polovico manj, saj v obeh primerih ne dosega dveh petin posnetih fotografij (41 % od skupaj 1796 fotografij javnih napisov na Videmskem in 40 % od skupaj 987 fotografij javnih napisov na Goriškem) (Vidau, 2022: 102). Če upoštevamo število javnih napisov s slovenščino kot kazalnik za stopnjo vidne dvojezičnosti, potem na podlagi navedenih podatkov zlahka ugotovimo, da imamo na območni ravni na Tržaškem višjo stopnjo vidne dvojezičnosti v primerjavi z Goriško in Videmsko.

Stanje se sicer močno razlikuje na občinski ravni, saj ima devet od skupaj 32 občin, zajetih v raziskavo, več kot 75 % fotografij s povsem ali delno dvojezičnimi javnimi napisi, kar lahko opredelimo kot visoko stopnjo vidne dvojezičnosti (Vidau, 2022: 102–103). To so dvojezične občine na Tržaškem in Goriškem ter obe občini v Terskih dolinah.¹⁶ V skupino občin z dobro stopnjo vidne dvojezičnosti lahko uvrstimo tiste, ki dosegajo 50–75 % fotografij povsem ali delno dvojezičnih javnih napisov, to je sedem občin, med katerimi je občina Trst, preostale občine pa so na Videmskem¹⁷ (Vidau, 2022: 102–103).

Kot nezadostno stopnjo vidne dvojezičnosti lahko opredelimo občine z manj kot polovico javnih napisov s slovenščino, kar obsega preostalih šestnajst občin, ki so bile zajete v raziskavo. Med šestimi občinami na Tržaškem, Goriškem in Videmskem je namreč javnih napisov v italijanščini in slovenščini

16 To so občine Dolina, Zgonik, Devin - Nabrežina in Repen na Tržaškem, Štandrez, Doberdob in Števerjan na Goriškem ter občini Bardo in Tipana v Terskih dolinah (Vidau, 2022: 103).

17 Poleg omenjene občine Trst sodijo v to skupino še občine Grmek, Špeter, Srednje, Podbonesec, Sovodnja in Rezija na Videmskem (Vidau, 2022: 103).

malo (25–50 % fotografij povsem ali delno dvojezičnih javnih napisov),¹⁸ med temi je tudi občina Gorica (Vidau, 2022: 102–103). V sedmih občinah na Goriškem in Videmskem ima manj kot 25 % fotografij povsem ali delno dvojezičnih javnih napisov,¹⁹ v treh občinah²⁰ pa med zbranimi fotografijami ni javnih napisov s slovenščino ob italijanščini (Vidau, 2022: 102–103).

Če upoštevamo tipologijo javnih napisov, ki so bili zajeti v raziskavi, se pokažejo nekatere dobre in manj dobre prakse v rabi slovenščine. Najvišjo stopnjo vidne dvojezičnosti zasledimo v imenih naselij (82 % povsem ali delno dvojezičnih imen) in znakih za območje občin in pokrajin (75 % povsem ali delno dvojezičnih imen) (Vidau, 2022: 104). Dobro stopnjo vidne dvojezičnosti (med polovico in tremi četrtinami povsem ali delno dvojezičnih fotografranih javnih napisov) imajo fotografrana turistična signalizacija (72 %), kažipoti (58 %) in znaki na avtobusnih postajah (56 %) (Vidau, 2022: 104). Nezadovoljivo stopnjo vidne dvojezičnosti (manj kot polovica povsem ali delno dvojezičnih fotografranih javnih napisov) lahko opredelimo pri napisih na zabojnikih za ločevanje odpadkov (49 %), znakih za obveščanje o službah, objektih in napravah (44 %), napisih na pročeljih služb, objektov in naprav (35 %), tabelah za označevanje imen ulic ali trgov (33 %) in znakih za prepoved, omejitvev, nevarnost in izrecne odredbe (22 %) (Vidau, 2022: 104).

6 Razprava: vidna in nevidna prisotnost slovenščine v Italiji

Na preučevanem območju je mogoče razpoznati pozitiven učinek jezikovne politike pri oblikovanju večjezične jezikovne krajine. Ker novejša zakonodaja predpisuje javni upravi, vključno s koncesionarji javnih storitev, rabo manjšinskih jezikov v toponimih in jezikovni krajini, so ti subjekti tisti, ki najbolj dosledno oblikujejo večjezično jezikovno krajino.

Podatki o prisotnosti slovenščine na cestnih oznakah in tablah iz leta 2021 so namreč nekoliko bolj spodbudni kot podatki o jezikovni krajini iz leta 2015, saj kažejo na nekoliko večji delež prisotnosti slovenščine v javnih napisih. To si lahko razlagamo s dejstvom, da je analiza zajela specifično javne napise, za

18 Poleg občine Gorica sodijo v to skupino še občina Milje na Tržaškem, občini Krmin in Ronke na Goriškem ter občini Sv. Lenart in Naborjet - Ovčja vas na Videmskem (Vidau, 2022: 103).

19 To sta občini Tržič in Zagraj na Goriškem ter občine Ahten, Dreka, Fojda, Prapotno in Trbiž na Videmskem (Vidau, 2022: 103).

20 To so občine Čedad, Neme in Tavorjana na Videmskem (Vidau, 2022: 103).

katere so odgovorni javna uprava in javni koncesionarji. V raziskavi iz leta 2015 pa so zajeti tudi javni napisi v domeni zasebnikov, ki slovenščino v javnosti lahko uporabijo na podlagi zasebne izbire, ni pa vprašanje pravno uo- kvirjeno. Prav tako ni subjekta ali pravnega orodja, ki bi vidno dvojezičnost spodbujal in preverjal rabo slovenskih javnih napisov med zasebniki, medtem ko se na ravni javne uprave s tem ukvarjata Institucionalni paritetni odbor za probleme slovenske manjšine in Deželna konferenca o varstvu slovenske jezikovne manjšine.

Če primerjamo ugotovitve izbranih raziskav, lahko ugotovimo, da pri toponimih zasledimo najvišjo stopnjo vidne dvojezičnosti na Tržaškem, pri raziskavi o jezikovni krajini pa je med večjezičnimi napisi slovenščina najbolj prisotna med napisi na Goriškem, sledi tržaška pokrajina. Na Videmskem je prisotnost standardne slovenščine med večjezičnimi napisi skromnejša.

Pri obeh raziskavah lahko ugotovimo pomembe razlike na občinski ravni. Dvojezične občine so tiste, v katerih je stopnja vidne dvojezičnosti najvišja. Vendar v raziskavi o jezikovni krajini dalje ugotavljamo, da tudi v primeru dvojezičnih občin (Nabrežina in Doberdob) ostaja 40 % napisov brez slovenščine. Podatek nakazuje, da si napisi samo v italijanščini utirajo pot tudi v krajih s tradicionalno velikim deležem slovensko govorečega prebivalstva, kjer bi pričakovali, da je slovenščina prisotna v vseh napisih (Mezgec, 2015).

Podatki o jezikovni krajini kažejo tudi na nižji družbeni status slovenskega jezika, kar se odraža predvsem v odsotnosti napisov s slovenščino pri zasebnikih, ki ne občutijo potrebe po tem, to področje pa tudi ni zakonsko normirano. Tudi ko gre za večjezični napis, ni nujno, da napisi vključujejo slovenščino (Mezgec, 2016). Postavlja se vprašanje, kako spodbuditi zasebne subjekte k rabi slovenščine v napisih za javnost (na obratih, kot so trgovine in druge storitvene dejavnosti), saj javna raba slovenščine za zasebnike ni normirana. V raziskavi iz leta 2021 se to vprašanje bolj izrazito postavlja v Kanalski dolini, saj zbrani podatki potrjujejo, da slovenščine in večjezičnosti v glavnem ni niti na turističnih tablah (Vidau, 2022: 19), kljub temu da je območje turistična destinacija za prebivalstvo iz celotne dežele Furlanije - Julijske krajine in sosednjih držav (Slovenije in Avstrije).

Prav tako velja razmisliti, kako promovirati napise v slovenščini v mestnih središčih, kjer jih sicer javna uprava v glavnem ne uporablja, ker sta mestni središči Trsta in Gorice ostali zunaj območja izvajanja 10. člena Zakona št. 38/2001. Po eni strani se torej postavlja vprašanje, kako pravno razširiti območje izvajanja tega člena z vključitvijo obeh mestnih središč. Zgodilo se je že,

da je javna uprava uporabila slovenščino v mestnih središčih brez posledičnih negativnih političnih ali medijskih reakcij ali vandalskih dejanj. Leta 2021 in 2022 je npr. Zdravstveno podjetje ASUGI uredilo cepilna centra na tržaškem mestnem nabrežju in v Starem pristanišču v Trstu, kjer je v javnih oznakah in napisih poleg italijanščine dosledno uporabilo tudi slovenščino. Po drugi strani se odpira vprašanje rabe slovenščine v javnih napisih v komercialne in turistične namene v trenutku, ko doživlja predvsem tržaško mestno središče turistični razcvet. Mesto se turistom predstavlja kot večkulturno in večjezično, a se to v javnih napisih, namenjenih obiskovalcem, ne odraža. Primer slabe prakse je tudi tržaška občinska uprava, ki v božičnem času na glavnem mestnem trgu postavlja božična drevesca in jih opremi z večjezičnimi voščili brez slovenščine.

Veliko je torej maneverskega prostora, da se okrepi prisotnost slovenščine v napisih zasebne narave, kar pa zahteva dolgoročna prizadevanja. Nenazadnje bi uporaba slovenščine v napisih, predvsem na slovenskem poselitvenem prostoru, pripomogla tudi k boljšemu pasivnemu poznavanju slovenskega jezika med italijansko govorečim prebivalstvom.

7 Sklepna razmišljanja

Predstavljena analiza jezikovne krajine na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji zrcali dolgoletno enojezično jezikovno politiko Italije, čeprav je Furlanija - Julijska krajina že od nekdaj večjezična dežela zaradi prisotnosti avtohtonih jezikovnih manjšin. Od samega začetka koncept italijanske nacije ni podpiral jezikovne in etnične različnosti italijanske države. Šele na prehodu iz 20. v 21. stoletje so se pojavile pomembne novosti glede rabe manjšinskih in regionalnih jezikov v javni upravi, manjšinski in regionalni jeziki pa so doživeli polnopraven vstop v krajevno javno upravo (Vidau, 2015). Novejša zakonodaja dovoljuje njihovo javno rabo, vendar manjšinski jeziki niso postali uradni jeziki države ali jezikovno mešanih krajev (Vidau, 2015: 160–161). To težnjo je mogoče razpoznati tudi v jezikovni krajini, ki je bila predmet raziskave.

Prisotnost slovenščine v javnih napisih in toponimih je povezana z izvajanjem zaščitne zakonodaje, zato je zelo pomembna naloga Institucionalnega paritetnega odbora za probleme slovenske manjšine, da redno preverja in spodbuja občinske, deželne in državne ustanove ter koncesionarje za opravljanje javnih služb k izvajanju 10. člena Zakona št. 38/2001, vključno s tistimi, ki se v ta seznam še niso formalno vključili. Obenem naj spodbuja rabo slovenščine pri

tistih javnih subjektih, ki slovenščino v javnih napisih uporabljajo v zelo omejenem obsegu ali sploh ne, kot so poštni uradi, železniške postaje in letališče (Vidau, 2022: 106). Sploh je raba slovenščine zelo pomanjkljiva v imenih ulic, še zlasti na območju nekaterih občin (Vidau, 2022: 105).

Na področju dvojezičnih javnih napisov in toponomastike opazamo pomanjkanje usklajenosti in opredelitve splošnih načel. Javni napisi so ponekod neenakovredni po velikosti in pisavi v obeh jezikih, pojavlja se tudi nepravilna raba sklonov (Vidau, 2022: 105). Zelo raznolika in neuskklajena je tudi raba krajevnih narečij v Terskih in Nadiških dolinah, v Režiji pa se pri napisih velikokrat ne upošteva slovenski pravopis (Vidau, 2022: 105). Pomembna je zato vloga Centralnega urada za slovenski jezik dežele Furlanije - Julijske krajine, ki bi lahko postal referent za javno upravo tudi pri rabi slovenščine v javnih napisih in toponimih z oblikovanjem smernic, priročnikov ali pravilnikov. Dobre prakse nekaterih občin (npr. v urejanju dvojezičnih imen ulic in kažipotov) in koncesionarjev za opravljanje javnih služb (npr. v urejanju dvojezičnih urnikov avtobusov, v rabi dvojezičnih toponimov na avtocesti ali nameščanju dvojezičnih napisov na zabojnike za ločevanje odpadkov) so lahko za zgled in v pomoč ostalim ustanovam in koncesionarjem (Vidau, 2022: 106).

Prisotnost slovenščine v jezikovni krajini pa ni ključnega pomena samo za pripadnike in pripadnice slovenske narodne skupnosti, ki s tem utrjujejo svojo prisotnost, svoj položaj na območju in prisotnost jezika, ampak tudi za pripadnike in pripadnice večinskega naroda, ker jim je tako dana možnost, da se soočajo z manjšinskim jezikom, ga spoznajo in posledično tudi lažje razvijejo pozitiven in sprejemajoč odnos do njega. Podobne ugotovitve izpostavlja tudi Kaučič Baša med preučevanjem Svetoivanske četrti pri Trstu, kjer opaža odsotnost slovenskih napisov (Kaučič Baša, 1997). Po njenem mnenju bi se morala javna pisna raba manjšinskega jezika razvijati z institucionalno podporo. To bi imelo vrsto pozitivnih učinkov na status slovenskega jezika tako med Slovenci in Slovenkami kot med Italijani in Italijankami in bi neposredno pripomoglo k spontanemu usvajanju manjšinskega jezika med celotnim prebivalstvom. Podoben je tudi primer Kanalske doline, kjer je slovenščina v javnih napisih zelo pomanjkljiva (Vidau, 2022, 19), kljub temu da lokalna uprava in prebivalstvo v tej dolini večjezičnost načelno podpira (Gliha Komac, 2009: 296). To se kaže v uvajanju vseh dolinskih jezikov (slovenščine, nemščine in furlanščine) kot učnih jezikov poleg italijanščine v krajevne šole (Mezgec, 2022). Ti jeziki so v rabi med poukom, a so na javnih površinah večinoma ali popolnoma nevidni, kot izhaja iz zgoraj omenjene raziskave o izvajanju 10. člena Zakona št. 38/2001 o rabi slovenščine v javnih napisih in toponomastiki (Vidau, 2022: 93).

Sklenemo lahko, da podatki, ki sva jih v pričujoči analizi preučili, jasno kažejo, da sta institucionalna podpora in normiranje javnih napisov v manjšinskem jeziku ključna za oblikovanje dvojezične jezikovne krajine oz. za zagotavljanje prisotnosti manjšinskega jezika v jezikovni krajini. Na primeru slovenske narodne skupnosti v Italiji lahko trdimo, da pravna ureditev diktira prisotnost slovenščine v javnih napisih. Sicer sta spontana raba in vključevanje manjšinskega jezika v jezikovno krajino precej skromna.

Izpostavimo lahko tudi temeljno vlogo javnih napisov zasebnikov, ki pa brez institucionalne podpore njihovih referenčnih organizacij in organizacij civilne družbe v obliki primernih smernic, jezikovne politike in spodbude ostajajo prepuščeni lastni izbiri.

Bibliografija

- BEN RAPHAEL E. in drugi (2006), *Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: the case of Israel*, *International Journal of Multilingualism*, 3, 7–30.
- CAPRINI R. (2001), *Nomi propri*, Edizioni dell'Orso, Alessandria.
- CENOZ J. in GORTER D. (2006), *Linguistic landscape and minority languages*, *International Journal of Multilingualism*, 3, 67–80.
- COLUZZI P. (2009), *The Italian linguistic landscape: the cases of Milan and Udine*, *International Journal of Multilingualism*, 1, 1–15.
- COLUZZI P. (2012), *The Linguistic Landscape of Brunei Darussalam: Minority Languages and the Threshold of Literacy Southeast Asia*, *A Multidisciplinary Journal*, 12, 1–16.
- DAL NEGRO S. (2009), *Local policy modeling the linguistic landscape*, v E. Shohamy, D. Gorter (ur.), *Linguistic landscape: expanding the scenery*, Routledge, New York, 141–154.
- Deželni zakon št. 26 z dne 16. 11. 2007 »Deželna pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine Avtonomne dežele Furlanije - Julijske krajine« (Norme regionali per la tutela della minoranza linguistica slovena) (<https://www.jeziknaklik.it/obrazci-gradivo/#prevodi>; 6. junij 2023).
- FINCO F. (2014), *Toponomastica e segnaletica in friulano: una panoramica generale*, v F. Finco, G. Iannàccaro (ur.), *Nomi, luoghi, identità, toponomastica e politiche linguistiche: atti del convegno internazionale di studi, Cividale del Friuli, 17-19 novembre 2011/ Names, places, identities, toponymy and linguistic policies: proceedings of the international conference meeting, Cividale del Friuli, 17th - 19th November 2011*, Società Filologica Friulana, Udine/Videm, 153–197.
- GLIHA KOMAC N. (2009), *Slovenščina med jeziki Kanalske doline*, Fakulteta za družbene vede-Slovensko kulturno središče Planika Kanalska dolina-SLORI, Ljubljana-Ukve-Trst.
- GRGIČ M. (2016), *The Identification and definition of the minority community as an ideological construct: the case of Slovenians in Italy*, *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja/Treatises and documents: journal of ethnic studies*, 77, 87–102.

- GRGIČ M., PACLICH F. (2022), *Centralni urad za slovenski jezik pri Avtonomni deželi Furlaniji - Julijski krajini: pregled delovanja in novi izzivi*, v D. Jagodic (ur.), *Tretja deželna konferenca o varstvu slovenske jezikovne manjšine*, Trst, 12. in 19. novembra 2021, Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Consiglio regionale, Trst, 115–127.
- INTERNATIONAL PEN CLUB, FOLLOW-UP COMMITTEE (1998), *Universal Declaration of Linguistic Rights*, Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, Barcelona (https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals389.pdf; 6. junij 2023).
- JAGODIC D., KAUČIČ BAŠA M., DAPIT R. (2017), *Jezikovni položaj Slovencev v Italiji*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 67–88.
- KAUČIČ BAŠA M. (1997), *Where do Slovenes speak Slovene and to whom? Minority language choice in a Transactional settings*, *International Journal of the Sociology of Language*, 51–73.
- KLABJAN B. (2012), »Partizanska pokrajina«: partizanski spomeniki in komemoriranje partizanov na Tržaškem, *Acta Histriae*, 20, 4, 669–692.
- LANDRY R., BOURISH R. Y. (1997), *Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: an empirical study*, *Journal of Language and Social Psychology*, 16, 1, 23–49.
- LURATI O. (2004), *In Lombardia e Ticino. Storia dei nomi di luogo*. Cesati, Firenze.
- MARRAPODI G. (2006), *Teoria e prassi dei sistemi onimici popolari: la comunità orbasca (Appennino Ligure centrale) e i suoi nomi propri*, Società Editrice Romana, Roma.
- MARTEN H. F., VAN MENSEL L., GORTER D. (2012), *Studying Minority Languages in the Linguistic Landscape*, v D. Gorter, H. F. Marten, L. Van Mensel (ur.), *Minority Languages in the Linguistic Landscape*, Palgrave MacMillan, Basingstroke, 1–15.
- MEZGEC M. (2015), *Raziskava o jezikovni pokrajini na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji: raziskovalno poročilo* (<http://www.slori.org/publikacije/raziskava-o-jezikovni-pokrajini-na-naselitvenem-obmocju-slovenske-skupnosti-v-italiji/>; 3. junij 2023).
- MEZGEC M. (2016), *Linguistic landscape as a mirror: the case of the Slovene minority in Italy*, *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja/Treatises and documents: journal of ethnic studies*, 77, 67–85.
- Uredba predsednika republike z dne 12. septembra 2007 (https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2007-11-27&atto.codiceRedazionale=007A9946&ele nco30giorni=false; 10. junij 2023).
- PERTOT S. (2011), *Identity Changes Among Slovenes in Italy, as Reflected in the Families of Pupils Attending Italian Schools with Slovene as the Language of Instruction*, *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja/Treatises and documents: journal of ethnic studies*, 66, 24–43.
- SUSSI E., VIDAU Z., JANEŽIČ A., BOGATEC N. (2011), *Raziskava o preverjanju izvajanja zaščite slovenske manjšine po 8. členu zakona št. 38/2001 (po nalogu Institucionalnega paritetnega odbora za probleme slovenske manjšine)/Indagine conoscitiva sull'attuazione della tutela a favore della minoranza slovena ai sensi dell'art. 8 della L. 38/2001 (commissionata dal Comitato istituzionale paritetico per i problemi della minoranza slovena)*, *Institucionalni paritetni odbor za probleme slovenske manjšine/*

- Comitato istituzionale paritetico per i problemi della minoranza slovena -SLORI, Trst/Trieste.
- SVET EVROPE (1992), *Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih* (www.sveteurope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/148/; 6. junij 2023).
- SVET EVROPE (1995), *Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin* (www.sveteurope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/157/index.html, 6. junij 2011).
- TUFI S. (2013), *Shared places, unshared identities: vernacular discourses and spatialised constructions of identity in the linguistic landscape of Trieste*, *Modern Italy*, 4, 391–408.
- VIDAU Z. (2015), *Upravljanje jezikovne različnosti v javni upravi: primer slovenske, furlanske in nemške skupnosti v deželi Furlaniji - Julijski krajini*, *Annales ZRS, Koper*.
- VIDAU Z. (2017a), *Pravni okvir zaščite slovenske narodne skupnosti v Italiji*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 50–55.
- VIDAU Z. (2017b), *Politična participacija slovenske narodne skupnosti v Italiji*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču: Evrope Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 167–180.
- VIDAU Z. (2022), *Ocena izvajanja določil iz 10. člena Zakona št. 38/2001 o krajevnih imenih in javnih napisih*, v D. Jagodic (ur.), *Tretja deželna konferenca o varstvu slovenske jezikovne manjšine, Trst, 12. in 19. novembra 2021*, Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Consiglio regionale, SLORI, Trst, 75–107
- Zakon št. 482 z dne 15. 12. 1999 »Pravila o varstvu avtohtonih jezikovnih manjšin« (Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche) (<https://www.jeziknaklik.it/obrazci-gradivo/#prevodi>, 6. junij 2023).
- Zakon št. 38 z dne 23. 2. 2001 »Pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini« (Norme per la tutela della minoranza linguistica slovena della Regione Friuli Venezia Giulia) (<https://www.jeziknaklik.it/obrazci-gradivo/#prevodi>, 6. junij 2023).

Povzetek

Jezikovna krajina obsega napise na javnih mestih, kot so napisi na trgovinah, plakati in drugi napisi javne ali zasebne narave. Jezik javnih napisov odraža razmerja družbene moči, status jezikovnih skupin na danem območju, še posebej ko gre za večjezični prostor. Javna raba jezika pozitivno vpliva na družbeno identiteto njegovih govorcev in govork.

Prispevek je namenjen analizi jezikovne krajine na naselitvenem območju Slovenk in Slovencev v Italiji, in sicer na Tržaškem, Goriškem in Videmskem v deželi Furlaniji - Julijski krajini (FJK). V prvem delu so predstavljena temeljna teoretična izhodišča o jezikovni krajini in pomenu javnih napisov v manjšinskem jeziku. V drugem delu so povzete glavne ugotovitve dveh relevantnih SLORI-jevih raziskav, v zaključnem delu pa avtorici nakaževa primerjavo

med raziskavama (2015 in 2021), podava problemsko obravnavo koncepta jezikovne krajine v FJK ter opredeliva glavna priporočila, namenjena oblikovanju ustreznih jezikovnih politik na področju javne rabe slovenščine v javnih napisih. Avtorici ugotavlja, da napisi na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji zrcalijo dolgoletno enojezično jezikovno politiko Italije. Vendar je na preučevanem območju mogoče razpoznati pozitiven učinek sodobnejše jezikovne politike pri oblikovanju večjezične jezikovne krajine, ki je povezana predvsem z izvajanjem zaščitne zakonodaje. Podatki o jezikovni krajini kažejo tudi na nižji družbeni status slovenskega jezika, kar se odraža predvsem v odsotnosti napisov s slovenščino pri zasebnikih, ki ne občutijo potrebe po tem, to področje pa tudi ni zakonsko normirano.

Zbrani podatki jasno kažejo, da sta institucionalna podpora in normiranje javnih napisov v manjšinskem jeziku ključna za oblikovanje dvojezične jezikovne krajine. Na primeru slovenske narodne skupnosti v Italiji lahko trdimo, da pravna ureditev diktira prisotnost slovenščine na javnih napisih. Sicer je spontano vključevanje manjšinskega jezika v jezikovno krajino precej skromno.

Veliko je torej maneverskega prostora, da se okrepi prisotnost slovenščine na napisih zasebne narave, kar pa zahteva dolgoročna prizadevanja. Prisotnost slovenščine v jezikovni krajini je ključnega pomena tudi za pripadnike in pripadnice večinskega naroda, ker jim je tako dana možnost, da se soočajo z manjšinskim jezikom, ga spoznajo in posledično tudi lažje razvijejo pozitiven odnos do njega.

Abstract: Il paesaggio linguistico del territorio di insediamento della comunità slovena in Italia

Il paesaggio linguistico comprende tutte le scritte che plasmano lo spazio pubblico, come le insegne commerciali, le scritte su cartelloni e manifesti, e altre occorrenze di natura pubblica o privata. La lingua delle insegne pubblicamente visibili restituisce i rapporti di potere sociale e lo status delle comunità linguistiche presenti in una data area, a maggior ragione nel caso di un contesto plurilingue. L'uso pubblico di una lingua, tra l'altro, ha un impatto positivo sull'identità sociale di chi la parla.

Il presente contributo mira a un'analisi del paesaggio linguistico che caratterizza il territorio di insediamento degli sloveni e delle slovene in Italia, individuato nelle province di Trieste, Gorizia e Udine nella regione Friuli Venezia

Giulia. Nella prima parte della trattazione le autrici espongono gli assunti teorici di fondo su paesaggio linguistico e valenza delle scritte in lingua minoritaria rilevabili nello spazio pubblico. Segue una seconda parte con una sintesi delle principali risultanze emerse da due ricerche sul tema condotte dallo SLORI, rispettivamente nel 2015 e nel 2021. Il contributo si chiude infine con un raffronto tra le due ricerche, nel cui ambito le autrici ripercorrono in chiave critica il concetto di paesaggio linguistico in FVG delineando altresì le principali raccomandazioni ai fini dell'elaborazione di opportune politiche linguistiche per quanto concerne l'uso dello sloveno nelle scritte pubblicamente visibili. Le autrici constatano come le scritte presenti nel territorio di insediamento della comunità slovena in Italia siano il riflesso di anni e anni di politica linguistica italiana monolingue. Ciononostante, nell'area oggetto di studio si riesce comunque a cogliere l'effetto positivo derivante dalla politica linguistica di stampo più moderno che riesce a dare forma a un paesaggio linguistico plurilingue, perlopiù in applicazione alle leggi di tutela. Dai dati sul paesaggio linguistico emerge inoltre che la lingua slovena gode di uno status sociale inferiore, il che si traduce anzitutto nell'assenza di scritte in sloveno nel caso dei soggetti privati, che non ne avvertono la necessità, senza contare che si tratta oltretutto di un ambito non regolamentato.

I dati raccolti indicano chiaramente quanto il sostegno delle istituzioni e l'elaborazione di strumenti normativi in materia di scritte pubbliche in lingua minoritaria siano cruciali volendo plasmare un paesaggio linguistico bilingue. Nel caso specifico della comunità nazionale slovena in Italia si può affermare che è il quadro giuridico a dettare la presenza dello sloveno nelle scritte pubblicamente visibili: al di là di quanto previsto dalle disposizioni di legge, infatti, sono piuttosto sporadici i casi in cui la lingua minoritaria viene inclusa nel paesaggio linguistico per spontanea iniziativa.

Volendo rafforzare la presenza dello sloveno nelle scritte pubbliche riferite a soggetti privati, si profila dunque un ampio margine di manovra, oltre ad un impegno a lungo termine. Che lo sloveno sia parte integrante del paesaggio linguistico è del resto di vitale importanza anche per chi appartiene alla comunità nazionale maggioritaria, che in tal modo ha la possibilità di confrontarsi con la lingua minoritaria, conoscerla e sviluppare più facilmente, nei suoi confronti, un atteggiamento positivo.

Summary: The linguistic landscape in the area settled by Slovenes in Italy

The linguistic landscape includes signs in public places, such as shop signs, posters and other publicly or privately posted signs. The language of public signs reflects social power relations and the status of language groups in a given area, especially when it comes to a multilingual space. The public use of a language has a positive effect on the social identity of its speakers.

This chapter analyzes the linguistic landscape in the area settled by Slovenes in Italy, specifically Trieste, Gorizia, and Udine in the Friuli-Venezia Giulia (FVG) region. In the first part, we outline the basic theoretical starting points on the linguistic landscape and the meaning of public signs in the minority language. The second part summarizes the main findings of two relevant SLORI studies, and in the final part, the authors compare the two studies (from 2015 and 2021, respectively), examine the concept of the linguistic landscape in FVG, and define the main recommendations aimed at creating appropriate language policies governing public use of Slovene in public signs. The authors note that the signs in the settlement area of the Slovene community in Italy reflect Italy's long-standing monolingual language policy. However, in the area under study, the positive effects of a more modern language policy in the creation of a multilingual linguistic landscape, related mainly to the implementation of protective legislation, can be recognized. The data on the linguistic landscape also indicate the lower social status of the Slovene language, reflected mainly in the absence of signs in Slovene among private individuals who do not feel the need for it; this area is also not regulated by law.

The data collected clearly show that institutional support and the standardization of public signs in the minority language are key to the creation of a bilingual linguistic landscape. Using the example of the Slovene community in Italy, we can claim that the presence of Slovene on public signs is dictated by the legal system, whereas the spontaneous integration of the minority language into the linguistic landscape is quite limited.

There is therefore a lot of room to maneuver to strengthen the presence of Slovene on privately posted signs, but making gains in this area would require long-term efforts. The presence of Slovene in the linguistic landscape is also crucial for members of the majority nation, because it gives them the opportunity to encounter the minority language, become familiar with it and, as a result, more easily cultivate a positive attitude towards it.

O avtoricah

Maja Mezgec je izredna profesorica za področje andragogike na Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem in višja znanstvena sodelavka na Slovenskem raziskovalnem inštitutu (SLORI). Diplomirala je na Pedagoški fakulteti Univerze v Trstu in doktorirala iz pedagogike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. S Slovenskim raziskovalnim inštitutom (SLORI) sodeluje od leta 2002, od leta 2008 pa je zaposlena kot visokošolska učiteljica na Univerzi na Primorskem.

Njeno znanstveno raziskovanje zajema področje pedagogike, andragogike, večjezičnega prostora in večjezične vzgoje s posebno pozornostjo na manjšinski stvarnosti in manjšinjskih jezikih. Za Slovenski raziskovalni inštitut je izvedla študijo Raziskava o jezikovni pokrajini na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji. Sodelovala je v mnogih projektih s področja vzgoje in izobraževanja v manjšinskih in večjezičnih okoljih. Študije, članke, recenzije in poročila objavlja v znanstvenih publikacijah v Sloveniji in drugod.

Zaira Vidau je raziskovalka Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) v Trstu, kjer je tudi predsednica znanstvenega sveta. Zaposlena je na Univerzi v Trstu. Doktorirala je iz politologije in etničnih študij na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Je avtorica in urednica več monografij in člankov. Vodila je projekta o medkulturnem izobraževanju EDUKA in EDUKA2 v sklopu programov čezmejnega sodelovanja INTERREG med Italijo in Slovenijo.

Njeni raziskovalni interesi vključujejo pravno varstvo in politično participacijo narodnih in jezikovnih manjšin v Italiji in Evropi, s posebno pozornostjo na slovenski narodni skupnosti v Italiji; javno rabo manjšinskih in regionalnih jezikov ter upravljanje različnosti v javnih upravah na večjezičnih in večkulturnih območjih, s poudarkom na javni rabi slovenskega, furlanskega in nemškega jezika v deželi Furlaniji - Julijski krajini; nacionalizme in nacionalne države; mladinsko participacijo in društva v slovenski narodni skupnosti v Italiji.